

3. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро–Угорщини. – Львів: ВНТЛ–Класика, 2002.
4. Дейвіс Норман. Європа: історія / перекл. з англ. П. Терещук, О. Коваленко. – Київ: Основи, 2000. – 1464 с.
5. Кос А. Героїня України Олена Степанів / Анна Кос. – Львів, 2005. – 32 с.
6. Степанів О. Мої спомини із шкільних літ // Рідна школа. – 1933.
7. Архів Львівського університету. Львівський національний університет імені Івана Франка. Особиста справа «Олена Степанів».
8. Степанів О. Напередодні великих подій. – Львів, 1930.
9. Пиріг Р. Михайло Грушевський: біографічний нарис / Р. Пиріг, В. Тельвак. – Київ: Либідь, 2017. – 576 с.
10. Петрова В. Організація і діяльність українського товариства «Сокіл–Батько» (1894–1914 рр.) // Наукові записки. Львівський історичний музей. – Вип. VI. – Ч.2. – С.21–33.
11. Короткий нарис історії Пласту. – Нью–Йорк, 1990.
12. Briwidowa K. O postępowym i nierostępowym ruchu kobiet w Galicji. – Lwów, 1913. – 65 s.
13. Buliński L. O pracy kobiet ze stanowiska ekonomicznego. – Lwów, 1874. – 37 s.
14. Богачевська М. Українська жінка та міжнародний фемінізм // Сучасність. – 1984. – Ч.7–8. – С.148.
15. Богачевська М. Організації жінок у Східній Україні на зламі XIX–XX століть // Записки НТШ. Т. ССХХV. – Львів, 1993. – С.258–277.
16. Маланчук–Рибак О. Ідеологія і суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX – 30–х рр. XX ст.: типологія і європейський культурно–історичний контекст: монографія. – Чернівці: Книжки–XXI, 2006. – 500 с.
17. Седляр О., Якимович Б. Гімнастичні товариства. Парамілітарні організації // Історія Львова у трьох томах. Т.2. 1772 – жовтень 1918. – Львів: Центр Європи, 2007. – С.483–491.
18. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф.359. – Оп.1. – Спр.11.
19. Качмар В. За український університет у Львові (ідея національної вищої школи у суспільно–політичному житті галицьких українців (кінець XIX – початок XX ст.)). – Львів: ЛДУ, 1999. – 118 с.
20. Громадський Голос. – 1913. – Ч.2, 7, 9 («Відгуки»).
21. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX–XX ст. 2–е видання, доповнене. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 226 с.

References

1. Kolb N. «Z Bogom za Cerkvu i vitchyznu»: greko–katolyč'ke parafijal'ne duhovenstvo v Galychyni u 90–h rokah XIX stolittja / Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrai'ny. – Zhovkva: Misioner, 2015. – 372 s.
2. Rajkivs'kyj I. Ideja ukrai'ns'koi' nacional'noi' jednosty v gromads'komu zhytti Galychyny XIX stolittja: monografija. – Ivano–Frankivs'k: Vydavnytvo Prykarpats'kogo nacional'nogo universytetu imeni Vasylja Stefanyka, 2012. – 932 s.
3. Tejlor A. Dzh. P. Gabsburz'ka monarhija 1809–1918. Istorija Avstrijs'koi' imperii' ta Avstro–Ugorshhyny. – L'viv: VNTL–Klasyka, 2002.
4. Dejvis Norman. Jevropa: istorija / perekl. z angl. P. Tereshhuk, O. Kovalenko. – Kyi'v: Osnovy, 2000. – 1464 s.
5. Kos A. Geroinja Ukrai'ny Olena Stepaniv / Anna Kos. – L'viv, 2005. – 32 s.
6. Stepaniv O. Moi' spomyny iz shkil'nyh lit // Ridna shkola. – 1933.
7. Arhiv L'vivs'kogo universytetu. L'vivs'kyj nacional'nyj universytet imeni Ivana Franka. Osobysta sprava «Olena Stepaniv».
8. Stepaniv O. Naperedodni velkykh podij. – L'viv, 1930.
9. Pyrig R. Myhajlo Grushevs'kyj: biografichnyj narys / R. Pyrig, V. Tel'vak. – Kyi'v: Lybid', 2017. – 576 s.
10. Petrova V. Organizacija i dijalt'nist' ukrai'ns'kogo tovarystva «Sokil–Bat'ko» (1894–1914 rr.) // Naukovi zapysky. L'vivs'kyj istorychnyj muzej. – Vyp. VI. – Ch.2. – S.21–33.
11. Kороткий narys istorii' Plastu. – N'ju–Jork, 1990.
12. Briwidowa K. O rostępowym i nierostępowym ruchu kobiet w Galicji. – Lwów, 1913. – 65 s.
13. Buliński L. O pracy kobiet ze stanowiska ekonomicznego. – Lwów, 1874. – 37 s.
14. Bogachevs'ka M. Ukrai'ns'ka zhinka ta mizhnarodnyj feminizm // Suchasnist'. – 1984. – Ch.7–8. – S.148.

15. Bogachevs'ka M. Organizacii' zhinok u Shidnij Ukrai'ni na zlami XIX–XX stolit' // Zapysky NTSh. T. ССХХV. – L'viv, 1993. – S.258–277.
16. Mаланчук–Рибак О. Ідеологія і суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX – 30–х рр. XX ст.: типологія і європейський культурно–історичний контекст: монографія. – Чернівці: Книжки–XXI, 2006. – 500 с.
17. Sedljar O., Jakymovych B. Gimnastychni tovarystva. Paramilitarni organizacii' // Istorija L'vova u tr'oh tomah. T.2. 1772 – zhovten' 1918. – L'viv: Centr Jevropy, 2007. – S.483–491.
18. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrai'ny, m. L'viv. – F.359. – Op.1. – Spr.11.
19. Качмар В. За український університет у Львові (ідея національної вищої школи у суспільно–політичному житті українців (кінець XIX – початок XX ст.)). – Львів: ЛДУ, 1999. – 118 с.
20. Gromads'kyj Golos. – 1913. – Ч.2, 7, 9 («Відгуки»).
21. Suhij O. Galychyna: mizh Shodom i Zahodom. Narysy istorii' XIX–XX st. 2–e vydannja, dopovnene. – L'viv: L'vivs'kyj nacional'nyj universytet im. I. Franka; Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrai'ny, 1999. – 226 s.

Knyhnytska O. V., postgraduate student of the Department of Contemporary History of Ukraine named after M. Hrushevskyi of Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine, Lviv), knyhnytska81@ukr.net

Olena Stepaniv in the youth movement of Galicia at the beginning of the XX century

Participation of O. Stepaniv in the public life of Galicia at the beginning of the 20th century, whose activities were shaped by the influence of the family priestly environment, Ukrainian social and political processes, which took place in Lviv in student and student circles, the «Plast» and «Sokil–Batko» associations. The attention is paid to the participation of young Ukrainian women in feminist processes. Paramilitary organizations of the national type became the determining factors in the youth movement.

Keywords: Olena Stepaniv, «Plast», «Sokil–Batko», paramilitary organizations.

УДК 94(477)«1921/1929»:631

Тренкін Ю. В.,

здобувач кафедри історії та культури України,
Переяслав–Хмельницький державний
педагогічний університет ім. Григорія Сковороди
(Україна, Переяслав–Хмельницький),
trenkintrenkin@ukr.net

СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД УЧАСНИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В ПЕРІОД НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Проаналізовано політичний та економічний характер значення соціального складу учасників сільськогосподарської кооперації для її функціонування та розвитку в період нової економічної політики, з'ясовано критерії групування селян в соціально–економічні групи, прослідковано політику партії щодо заохочення найбільш соціально–економічних груп селян до кооперування. Доводиться, що в доколгоспний період політика правлячої комуністичної партії на селі зводилась до активного заохочення найбільш соціально–економічних груп селян до кооперування, адже саме через неї радянське керівництво намагалось посилити свій контроль за сільськогосподарською кооперацією зсередини і забезпечити в ній достатньо міцні позиції.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, соціально–економічна група, українське селянство, незможне господарство, середняцьке господарство, зможене господарство.

Дослідження історії українського селянства в період непу та кооперації як форми економічних відносин буде неповним без характеристики соціального складу учасників сільськогосподарської кооперації, так як селянство було саме тим соціально–економічним організмом, який був активним суб'єктом тогочасних

суспільно–політичних та соціально–економічних процесів в українському суспільстві.

Звичайно, проблематика проходження процесів кооперування в українському селянському соціумі цікавила як дослідників – сучасників кооперативного руху 20–х рр. ХХ ст. (А. Дідусенко [1], Т. Німчинов [2], М. Гуревич [3]), так і науковців періоду незалежності (В. Калініченко [4], С. Кульчицький [5], А. Морозов [6]), проте все ж певні аспекти сільськогосподарської кооперації періоду нової економічної політики (1921–1929 рр.) висвітлені недостатньо повно, проте мають вагоме значення для об'єктивного розуміння тогочасних подій. Мова йде про характеристику соціального складу учасників сільськогосподарської кооперації.

Мета даної статті. Спробувати дати оцінку тим соціальним групам, які були активними учасниками сільськогосподарської кооперації періоду нової економічної політики (1921–1929 рр.) та з'ясувати їх роль в даному процесі.

Завдання дослідження. Відповідно до мети поставленні наступні завдання, зокрема: розкрити соціальний склад осіб – керівників у структурі сільськогосподарської кооперації; розглянути соціальний склад правлінь сільськогосподарських товариств; проаналізувати специфіку класифікацій соціальних груп на селі в період нової економічної політики (1921–1929 рр.).

Питання щодо соціального складу учасників сільськогосподарської кооперації мало не лише економічний характер, а й політичний, так як передбачало залучення до кооперації в першу чергу середняцького прошарку і особливо бідноти не лише для економічного її піднесення, а й з метою політичного впливу на заможні прошарки села, так як правляча в роки непу більшовицька партія побоювалась впливу «куркульства» на селянські маси та невідгдних для неї змін в соціалній атмосфері на селі. На жаль, радянська влада нав'язувала селянству власні цінності та ідеали, наскрізною тезою яких стала думка про те, що «куркуль» – це глитай, експлуататор бідняка [7, с. 15].

На 1–й Всеукраїнській нараді КП(б)У (травень 1921 р.) було зазначено, що з метою усунення труднощів в розвитку кооперативної системи організації селян партії необхідно приділяти максимум уваги і сил для керівництва цією організацією зсередини [8, с. 152].

На 1922 р. за результатами досліджень більше 500 товариств до їх складу входило 30% незаможників, 50% середняків і 20% заможних [9, арк. 13]. Набагато сильніший економічний потенціал заможної частини українського села сприяв активнішій її кооперації на відміну від інших соціальних груп. Побоюючись, що заможне селянство буде відчутно впливати на роботу низової мережі сільськогосподарської кооперації, партія побудувала стратегію подальшого розвитку кооперативних відносин на активному залученні в них незаможного селянства з метою подальшої нейтралізації впливу заможних селян на розвиток кооперації. Для реалізації поставлених завдань було прийнято рішення ХІ з'їзду РКП(б), який проходив у квітні – травні 1922 р., щодо важливості та обов'язковості участі комуністів в роботі сільськогосподарської кооперації [8, с. 335].

Контроль за виконанням поставлених завдань найдоцільніше було здійснювати через керівні посади

в структурі кооперації, тому партія була зацікавлена у просуванні на такі посади представників комітетів незаможних селян (комнезамівців), комуністів, комсомольців. Така політика партії пояснювалась ще й тим, що досить часто на місцях керівниками кооперації виступали люди, які очолювали її ще в дореволюційні часи. Тому партія, побоюючись їх впливу на селянські маси, підсилювала власний контроль за процесами кооперування в українському селі. Попри негативні тенденції ідеологічного засилля в господарську структуру сільськогосподарської кооперації, варто відмітити той факт, що на керівні посади назначалися не просто віддані партії члени, але й враховувався рівень обізнаності кандидатів з життям на селі, основами сільськогосподарського виробництва тощо.

Рішенням ХІV–ї Партконференції 1925 р. було визначено необхідним внесення в статуту товариств таких обмежень, щоб не допускати до складу управлінь кооперативів «явно куркульські елементи». Роботу партії та всякого роду організацій бідноти та середняків, комітетів взаємодопомоги та інших потрібно було проводити в такому напрямку, щоб забезпечити інтереси незаможних та середняцьких верств [10, с. 345].

Актуальним було питання з'ясування критеріїв групування селян в соціально–економічні прошарки, серед яких до уваги бралися такі характеристики як склад сім'ї, кількість робочих рук в родині, площі посівів, наявність і кількість робочої худоби, реманенту, потужність індивідуального селянського господарства, основні шляхи грошових надходжень до нього, використання сільськогосподарської техніки, наявність надлишків продукції тощо [11, с. 18–36]. Досить часто об'єктивному висвітленню параметрів соціального стану груп селянства часто заважало те, що даним питанням займалося декілька державних відомств – Народний комісаріат фінансів, Народний комісаріат земельних справ, Держплан та Центральне статистичне управління (ЦСУ), які використовували різні підходи до диференційних ознак.

Варто зазначити, що класифікація соціальних груп селянства була не єдиною і відрізнялася за тим, який зміст в неї вкладали. Якщо говорити про так зване соціальне наповнення, то все сільське населення поділялося на незаможників, середняків і заможників. Такий поділ є найбільш вживаним і в літературі, і в обігу. Проте, якщо в класифікацію вкладали більше економічного змісту, то використовували класифікацію, ініційовану Центральним статистичним управлінням (ЦСУ) в 1927 р. Останнє розробило власну класифікацію соціальних груп селянства за ступенем заможності господарства, виокремивши такі групи: малосилі господарства, нижчесередні господарства, середні господарства, вищесередні господарства та міцні господарства [1, с. 62].

Ще одним способом розподілу членів кооперативних товариств за соціальним складом була методика, запропонована Всеукраїнською спілкою сільськогосподарсько–кредитної та кустарно–промислової і промислово–кредитної кооперації «Сільський господар», і яка базувалася на комбінуванні двох основних ознак: засівної площі та робочої худоби з розподілом селянських господарств України на 4 природно–історичні райони: Полісся, Правобережжя,

Лівобережжя, Степ [2, с. 34]. На думку одного з керівників тогочасного кооперативного руху Німчинова Т., такий розподіл товариств лише за двома ознаками давав ще менше можливостей безпомилково зараховувати господарство до тієї чи іншої групи [2, с. 36].

Визначення соціальної структури селянства було не власне українським питанням, а мало всесоюзні масштаби. Так, в 1927 р. Рада Народних Комісарів СРСР ініціювала діяльність спеціальної комісії з метою розробки основних показників визначення соціальної структури селянства. До складу комісії ввійшли представники Раднаркому, Комуністичної академії, ЦСУ та Держплану. На нашу думку, їх класифікація носила більш виражений ідеологічний характер і пропонувала розділити сільське населення на наступні соціальні групи: 1) пролетарське господарство; 2) бідняцьке господарство; 3) середняцьке господарство (малися на увазі дрібні товаровиробники); 4) глтайське господарство (куркульське, дрібні капіталісти) [2, с. 31].

Було чітко визначено основні показники соціального і майнового стану, беручи до уваги землю, сільськогосподарські машини, робочу й продуктивну худобу, будівлі тощо. Проте така класифікація і в той час не визнавалась як єдино правильна і основна. Так, Т. Німчинов критично підходив до її аналізу, вказуючи на певні недоліки. На думку дослідника, основною причиною, яка сприяла об'єктивізму оцінки стану господарств, було те, що в різних районах відрізнялися умови сільського господарювання і різною була забезпеченість засобами виробництва [2, с. 32]. Тому він пропонував визначати соціальний стан за так званим «суб'єктивним чинником»: малося на увазі, що такий стан визначатимуть люди, які добре знають дане господарство (наприклад, правління товариства) [2, с. 32]. Проте, на нашу думку, така система визначення соціального стану була також недосконалою. Тобто, якщо в певному селі рівень розвитку сільськогосподарського виробництва був низьким і переважна більшість господарств була бідною, то заможним вважалось таке господарство, яке в іншому районі господарювання було б середняцьким.

Проведене в середині 1923 р. анкетне дослідження дало наступні результати: на 1 серпня 1923 р. соціальний склад членів сільськогосподарської кооперації був таким: незможних господарств – 45%, середняцьких – 43%, заможних – 12% [12]. Відповідно, змінюється загальна динаміка кількості кооперованих селянських господарств, яка на кінець 1923 р. об'єднувала лише до 7% селянських господарств, а на кінець 1924 р. їх кількість становила вже понад 12% [13, с. 7].

На підставі річних звітів кооперативних товариств і беручи до уваги основні показники соціально-економічного стану різних груп сільських господарств, керівники кооперативного руху ситуацію, наприклад, в 1925 р. оцінюють як таку, коли в переважній більшості показників переважають середняцькі соціальні групи. Серед основних показників була забезпеченість членів товариств робочою худобою (без робочої худоби, з 1 головою, з 2 головами, більше 2 голів худоби) та забезпеченість господарств членів кредитних товариств засівною площею (без засіву, з засівом до 1 десятини, з засівом 1,1 – 3 дес., з засівом 3,1 – 6 дес., з засівом 6,1 – 9 дес., більше 9,1 дес.) [14, с. 44]. Тобто, можна говорити, що за декілька років роботи сільськогосподарської

кооперації активізувались процеси економічної мобільності селянських господарств за рахунок саме ефективності роботи кооперації, яка задовольняла селян виробничими засобами, сільськогосподарськими машинами та інвентарем, тягловою силою та ін.

На думку А. Дідусенка аграрна революція внесла значні зміни до економічних умов існування окремих груп селянського господарства, проте самі групи (незаможні, середняцькі, заможні) до деякої міри змінилися в процесі аграрної революції, але все ж таки тенденція, що помічалася в складі дореволюційних кредитних товариств і яка характеризувалася перевагою середняцьких груп – лишається тенденцією й для сучасного складу сільськогосподарських товариств [14, с. 45].

Попри активну політику втягування в кооперацію незможників, результатом якої було зростання їх кількості в кооперативних товариствах, заможні групи селянства все ще займали значні позиції. На думку керівників кооперативного руху, процес кооперування сильніше забезпечених засівною площею груп проходить жвавіше, ніж менше забезпечених, і це є найбільшочісне місце щодо питання про соціальний склад сільськогосподарських кредитних товариств [14, с. 45]. П. Височанський так зазначав: «Сільськогосподарські кредитні товариства відбирають собі в члени міцніші та заможніші господарства серед усієї людності. Очевидно, що бідніше господарство має менше стимулів кооперуватися в сільськогосподарському товаристві» [10, с. 342].

Головною складовою для поліпшення ситуації було вирішення фінансового питання, а саме питання розміру вступних і пайових внесків, які для бідної частини села досить часто були непомірними. Зводити ж внески членів товариств до мінімуму було не можливо, так як цим підривалась фінансова основа роботи кооперації.

Щоб відкрити бідності дорогу в сільськогосподарську кооперацію, їй було надано право виплати вступних і пайових внесків в розстрочку. Це питання вирішувалося шляхом створення кооперативними організаціями спеціальних фондів кооперування бідності за допомогою відрахувань від прибутків. За рахунок цих фондів біднякам надавались довготермінові безвідсоткові позики для сплати вступних і пайових внесків.

Другий Всесоюзний з'їзд сільськогосподарського кредиту в березні 1927 р. конкретизує форми допомоги кооперуванню бідності. Чинниками реалізації таких заходів резолюцією з'їзду було запропоновано такі практичні заходи в роботі сільськогосподарського кредитного товариства: а) розстрочувати незможникам платежі до 3–х років, коли вони заплатять пайові внески в товариство, або закладати при сільськогосподарських кредитних товариствах фонди на пільгове кредитування бідності на оплату тих внесків; б) позачергово притягати кооперовану бідноту до обслуговування різних виробничих підприємств кооперації; в) переважно кредитувати, а так само і обслуговувати потреби господарств кооперованої бідноти покритими, зерноочисними й прокатними пунктами, а також насінням та найпростішими сільськогосподарськими машинами та знаряддям. Рекомендувалось на цю практичну повсякденну роботу в товаристві, яка матеріально має зацікавити його членів, звернути особливу увагу [10, с. 345].

В наступні роки динаміка збільшення членів сільськогосподарської кооперації була такою (дані за 1926 р., 1927 р., 1928 р., 1929 р.); незаможники – 52,6%, 55,4%, 59,7%, 62,4% відповідно; середняки – 42,7%, 40,1%, 36,0%, 34,0%; заможні – 2,5%, 2,2%, 2,7%, 2,2% (підраховано за: [1, с. 60; 15, с. 47]).

Що стосується соціального складу правлінь сільськогосподарських товариств (дані за 1927 р. та 1929 р.), то в останні роки кооперації правління було представлено такими соціальними групами як незаможники: 49,3% і 63,8% відповідно; середняки: 42,3% та 24,5%; заможні: 0,9% та 0,1% (підраховано за: [16, с. 29; 17, с. 5–17]).

Що стосується політики партії щодо зміцнення сільськогосподарської кооперації партійними працівниками, то ситуація з динамікою росту їх кількості в складі правлінь сільськогосподарських товариств була наступною: 1927 р.: члени КП(б)У – 7,8%; члени ЛКСМУ – 1,1%; члени Комітетів незаможних селян (КНС) – 41,8%. 1929 р.: члени КП(б)У – 24,1%; члени ЛКСМУ – 7,5%; члени КНС – 62,5% (підраховано за: [16, с. 29; 17, с. 15–17]).

Висновки. Аналіз економічного характеру вивчення соціального складу учасників сільськогосподарської кооперації та поділ соціальних груп селян на незаможні, середняцькі та заможні дав можливість оцінити потужності селянських господарств для функціонування та розвитку кооперативних товариств в період нової економічної політики. Що стосується політичного характеру вивчення соціальних груп, то маємо зазначити активну на той час політику комуністичної партії щодо заохочення найбільш соціально-економічних груп селян до кооперування. Така активність спричинювалась тим, що саме через кооперування бідноти і надання їй значної кількості переваг радянське керівництво намагалося посилити свій контроль за сільськогосподарською кооперацією зсередини і забезпечити в ній достатньо міцні позиції.

Список використаних джерел

1. Дідусенко А. Система сільськогосподарського кредиту на Україні (1923–1928 рр.) / А. Дідусенко. – Х.: Радянський селянин, 1929. – 122 с.
2. Німчинов Т. Аналіз роботи сільськогосподарського кредитового товариства / Т. Німчинов. – Х.: Книгоспілка, 1927. – 148 с.
3. Гуревич М. Б. Диференціація селянських господарств на Україні / М. Б. Гуревич. – Х.: Радянський селянин, 1927. – 58 с.
4. Калініченко В. В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921–1929 рр.) / В. В. Калініченко. – Х.: Основа, 1991. – 131 с.; Калініченко В. В. Селянське господарство України в період непу. Історико-економічне дослідження / В. В. Калініченко. – Х.: Основа, 1997. – 400 с.
5. Кульницький С. В. УСРР в добу нової економічної політики (1921–1928 рр.): Спроба побудови концептуальних засад реальної історії / Серія «Історичні зошити» / С. В. Кульницький. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 204 с.
6. Морозов А. Г. Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу непу / А. Г. Морозов. – Черкаси: НДІТЕХІМ, 1993. – 275 с.
7. Паскаленко В. Є. Заможне селянство в сільськогосподарській кооперації України (1921–1929 рр.): соціально-економічний аспект [Текст]: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Паскаленко Владислав Євгенович; Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2006. – 20 с.
8. Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК. В 2-х т. Т.1. 1918–1941. – К.: Политиздат Украины, 1976. – 1062 с.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1162.

10. Височанський П. Кооперативний кредит / П. Височанський. – К.: Книгоспілка, 1929. – 407 с.
11. Гайстер А. Соотношение классов и групп в деревне / А. Гайстер // На аграрном фронте. – 1927. – №10. – С.18–36.
12. Украинский экономист. – 1923. – 8 августа.
13. Батюк І. Робота сільськогосподарської кооперації на Україні в 1924 р. / І. Батюк // Земельник: місячник. – 1925. – №2 (лютий). – С.4–12.
14. Дідусенко А. До питання про соціальний склад с-г кредитових товариств / А. Дідусенко // Український агроном. – 1926. – №10 (жовтень). – С.42–45.
15. Звіт Укрсільбанку та огляд діяльності системи сільськогосподарського кредиту на Україні за 6-й операційний рік 1928–29 рік. – Х., 1929. – 47 с.
16. Кооперована громада. – 1929. – №16.
17. Сільський господар. Звіт за 1927–28 операційний рік (1 жовтня 1927 р. – 1 жовтня 1928 р.). – Х.: Сільський господар, 1929. – 116 с.

References

1. Didusenko A. Systema sil's'kogospodars'kogo kredytu na Ukraini (1923–1928 rr.) / A. Didusenko. – H.: Radjans'kyj seljanyn, 1929. – 122 s.
2. Nimchynov T. Analiz roboty sil's'kogospodars'kogo kredytovogo tovarystva / T. Nimchynov. – H.: Knygospilka, 1927. – 148 s.
3. Gurevych M. B. Dyferenciacija seljans'kyh gospodarstv na Ukraini / M. B. Gurevych. – H.: Radjans'kyj seljanyn, 1927. – 58 s.
4. Kalinichenko V. V. Seljans'ke gospodarstvo Ukrainy v dokolgospnij period (1921–1929 rr.) / V. V. Kalinichenko. – H.: Osнова, 1991. – 131 s.; Kalinichenko V. V. Seljans'ke gospodarstvo Ukrainy v period nepu. Istoryko-ekonomichne doslidzhennja / V. V. Kalinichenko. – H.: Osнова, 1997. – 400 s.
5. Kul'chyc'kyj S. V. USSR v dobu novoi' ekonomichnoi' polityky (1921–1928 rr.): Sproba pobudovy konceptual'nyh zasad real'noi' istorii / Serija «Istorychni zoshyty» / S. V. Kul'chyc'kyj. – K.: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1995. – 204 s.
6. Morozov A. G. Selo i groshi. Ukrain's'ka kredytna kooperacija v dobu nepu / A. G. Morozov. – Cherkasy: NDITEHIM, 1993. – 275 s.
7. Paskalenko V. Je. Zamozhne seljanstvo v sil's'kogospodars'kij kooperacii Ukrainy (1921–1929 rr.): social'no-ekonomichnij aspekt [Tekst]: avto-ref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Paskalenko Vladyslav Jevgenovych; Cherkas'kyj nacional'nyj un-t im. Bogdana Hmel'nyc'kogo. – Cherkasy, 2006. – 20 s.
8. Kommunisticheskaja partija Ukrainy v rezolucijah i reshenijah s#ezdov, konferencij i Plenumov CK. V 2-h t. T.1. 1918–1941. – K.: Politizdat Ukrainy, 1976. – 1062 s.
9. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrainy. – F.1. – Op.20. – Spr.1162.
10. Vysochans'kyj P. Kooperatyvnyj kredyt / P. Vysochans'kyj. – K.: Knygospilka, 1929. – 407 s.
11. Gajster A. Sootnoshenie klassov i grupp v derevne / A. Gajster // Na agrarnom fronte. – 1927. – №10. – S.18–36.
12. Ukrainskij jekonomist. – 1923. – 8 avgusta.
13. Batjuk I. Robota sil's'kogospodars'koi' kooperacii na Ukraini v 1924 r. / I. Batjuk // Zemel'nyk: misjachnyk. – 1925. – №2 (ljutyj). – S.4–12.
14. Didusenko A. Do pyttannja pro social'nyj sklad s-g kredytovyh tovarystv / A. Didusenko // Ukrain's'kyj agronom. – 1926. – №10 (zhovten'). – S.42–45.
15. Zvit Uksil'banku ta ogljad dijal'nosti systemy sil's'kogospodars'kogo kredytu na Ukraini za 6-j operacijnyj rik 1928–29 rik. – H., 1929. – 47 s.
16. Kooperovana gromada. – 1929. – №16.
17. Sil's'kyj gospodar. Zvit za 1927–28 operacijnyj rik (1 zhovtnja 1927 r. – 1 zhovtnja 1928 r.). – H.: Sil's'kyj gospodar, 1929. – 116 s.

Trenkin Yu. V., external PhD student at the Department of history and culture of Ukraine of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorij Skovoroda State Pedagogical (Ukraine, Pereiaslav-Khmelnytskyi), trenkintrenkin@ukr.net

Social composition of the participants of agricultural cooperation during the new economic policy

This is the analysis of the political and economic significance of the social composition of the participants in agricultural cooperation and the function and development during the period of the new economic policy. In this article the criteria

of grouping peasants into socioeconomic groups is clarified, the party policy to encourage the poorest socio-economic groups of peasants to co-operate is studied. It is proven that in the pre-collective period the policy of the ruling communist party in the village was to actively encourage the poorest socio-economic groups of peasants to cooperate and because of this the Soviet leadership tried to strengthen its control over agricultural cooperation from within and to ensure a solid position.

Keywords: agricultural co-operation, socio-economic group, Ukrainian peasantry, poor economy, middle-developing economy, prosperous economy.

* * *

УДК 94:323.15(477+438)«1920–1930»

Чернега П.,

доктор історичних наук, професор, завідувач
кафедри етнології та краєзнавства, Національний
педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), kafetno@ukr.net

Фесенко В.,

здобувач кафедри етнології та краєзнавства,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
kafetno@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ ЩОДО ПОЛЬСЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ (1920 – СЕРЕДИНА 1930 РОКІВ)

Висвітлюються програмні засади, форми і методи національно-культурної політики комуністичного режиму щодо польської етнічної меншини в Україні 1920 – середині 1930 років. Зокрема, аналізується зміст, характер та наслідки політики коренізації, що мала за мету використання представників польської етнічної меншини для збереження й утвердження радянської влади і ліквідацію джерел та вогнищ національно-визвольної боротьби українського народу.

Ключові слова: польська етнічна меншина, національно-культурна політика, коренізація, комуністичний режим.

В імперській Росії не існувало спеціального органу з національних питань, вони входили до компетенції міністерства внутрішніх справ. Не створив його і Тимчасовий уряд після Лютневої 1917 р. революції. Натомість більшовики, захопивши владу, створили у січні 1918 р. Народний комісаріат у справах національностей на чолі з Й. Сталіним. Вони, встановлюючи війною і терором радянську владу в Україні, перенесли аналогічну схему і на структуру Ради народних комісарів (Раднаркому) УСРР, створивши Народний секретаріат міжнаціональних справ (НСМС), який очолив спочатку С. Бакинський (Л. Бернгейм), а пізніше М. Піонтковський та І. Кулик. Ідея створення окремого наркомату національних меншин не отримала підтримки, оскільки відповідні повноваження були надані Народному комісаріату внутрішніх справ (НКВС), однойменний відділ якого очолював А. Гольд, а пізніше – Я. Саулевич [27, арк. 81].

Встановлення більшовицької влади у різних краях України відбувалося з врахуванням їхнього національного і соціального складу. Проте насправді, здебільшого, робилася ставка не на українців, яких переслідували й репресували, звинувачуючи у сепаратизмі, націоналізмі та петлюрівщині, а на представників інших національностей переважно росіян і євреїв, вдаючись водночас до протиставлення різних етносів. ЦК РКП(б), виконавчі органи влади пильно слідували за життям представників національних меншин.

Поляки серед неукраїнського населення за чисельністю поступалися лише росіянам і євреям, що вимагало від влади особливої уваги до них. Польське населення проживало компактними групами на Волині, Поділлі, Київщині, а також у дрібношляхетських мазурських селах. Полякам належала досить велика питома вага у структурі населення республіки, особливо на Правобережжі. За даними неповного перепису 1920–1921 рр. їх налічувалося 309,8 тис. осіб, з яких понад 53% мешкали у Волинській губернії. За переписом 1924 р., що проводився здебільшого у містах УСРР мешкали 239,4 тис. поляків [25, арк. 88].

В УСРР на початку 20-х років проживало 48% від загальної чисельності поляків РСР. За даними перепису 1926 р. у Радянському Союзі налічувалося близько 770 тис. поляків, з них у РСФРР – 197 тис., Білорусі – 97 тис., УСРР – понад 476,4 тис. (1,46% всього населення), з яких 80,3% (377,7 тис.) мешкали у сільській місцевості, а 19,7% (98,4 тис.) – у містах [10, с. 434; 14, с. 13]. Поляки в Україні за чисельністю представників національних меншин були третіми. Поряд із 23,2 млн. осіб корінної нації проживало 2,7 млн. росіян, багато з яких були направлені в Україну протягом 1917–1926 рр., 1,6 млн. євреїв, 393,9 тис. німців, а також представники інших національностей [14, с. 16–17; 11, с. 121]. Польське населення переважно мешкало у західних областях: Волинській окрузі – 86 тис., Шепетівській – 60,2, Проскурівській – 58,5, Бердичівській – 48,4 тис. осіб [14, с. 13; 20].

Польські історики вважають, не без підстав, вказану чисельність поляків в УСРР цього періоду тенденційно заниженою. На думку дослідника Я. Купчака, існують достовірніші джерела, зокрема римо-католицьких костелів, що дозволяють окреслити чисельність поляків у межах 650–700 тис. осіб [5, с. 222]. Твердження істориків Польщі мають під собою реальну основу. Навіть урядові джерела УСРР подають чисельність поляків зі значними розходженнями. Польське населення республіки за даними Польського бюро при наркоматі освіти у 1922 р. становило 681,5 тис. осіб [21, арк. 28–29]. Проте, у доповіді Центрального комітету національних меншин (ЦКНМ) «Про проведену роботу з обслуговування нацменів в УСРР» у січні 1926 р. їх налічувалося лише 362,9 тис. [20, арк. 2–10]. На нашу думку це було обумовлено низкою причин, а саме: відсутністю наукових і об'єктивних методик проведення переписів населення, репатріацією значної частини польського населення до Польщі відповідно до умов Ризького договору 1921 р., добровільним виїздом до Польщі значної частини інтелігенції, депортаціями польського населення з прикордонної смуги у східні регіони Росії й України, а також приховуванням багатьма поляками своєї національності у зв'язку з репресіями та нагнітанням антипольських настроїв і виношування владою перспективного плану асиміляції його, як і українців, в панівному народі радянської імперії – російському.

Число поляків, які проживали в УСРР, було невизначеним ще й тому, що офіційно досить значна група населення визнавала себе українцями і водночас католиками у віросповіданні. Всеросійський перепис населення 1897 р. зафіксував на Правобережній Україні 583 801 католика, серед яких поляки становили 220 195